

Φρενελί

Summary :

Η κωμόπολη Φρενελί βρισκόταν στην κοιλάδα του ποταμού Χαβράν τσάι (Havran çay) στα νοτιοανατολικά του Αδραμυττίου. Ο πληθυσμός αποτελείτο από μουσουλμάνους και ελληνορθόδοξους. Οι γεωργοί του οικισμού παρήγαν σταφίδα, σύκα, βελανίδια, καρύδια και ελιές.

Other Names

Havran (σημ. ονομασία)

Geographical Location

βορειοδυτική Μικρά Ασία

Historical Region

Μυσία

Administrative Dependence

καϊμακαμλίκι Αδραμυττίου, μουτεσαριφλίκι Μπαλούκσερ, βαλιλίκι Προύσας

1. Ανθρωπογεωγραφία

Η κωμόπολη Φρενελί βρισκόταν σε πεδιάδα στην κοιλάδα του ποταμού Χαβράν τσάι (Havran çay), σε απόσταση 7,5 χλμ. ΝΑ του [Αδραμυττίου](#) και 13 χλμ. ΒΑ του [Κεμέρ](#). Ακριβώς έξω από τον οικισμό ενώνονταν δύο ποτάμια, το Χαβράν ή Μπουγιούκ τσάι (Büyüik çay) και το Κιουτσούκ τσάι (Küçük çay), που ήταν ουσιαστικά παραπόταμος του Χαβράν τσάι. Η εταιρεία που εκμεταλλευόταν τα μεταλλεία στην [Μπάλια](#) είχε κατασκευάσει μεγάλο γεφύρι πάνω από τον παραπόταμο Κιουτσούκ τσάι, για να περνούν τα κάρα που μετέφεραν τους εργάτες στο χώρο εργασίας τους και γενικά για να διατηρεί τη επικοινωνία με τα μεταλλεία. Οι ελληνορθόδοξοι κάτοικοι του οικισμού τον αποκαλούσαν Φρενελί (πιθανόν παραφθορά της αρχαίας ονομασίας Αυρηλιανή)¹ και έτσι αναφερόταν στα εκκλησιαστικά έγγραφα. Αντίθετα οι μουσουλμάνοι του οικισμού χρησιμοποιούσαν το όνομα Χαβράν, το οποίο εμφανιζόταν και στα οθωμανικά έγγραφα.

Οι υπολογισμοί για τον πληθυσμό του Φρενελί στις αρχές του 20ού αιώνα κυμαίνονται ανάμεσα στους 5.000 και 8.000 κατοίκους, ενώ οι ελληνορθόδοξοι, που αποτελούσαν την μειοψηφία των κατοίκων, υπολογίζονται ανάμεσα στους 2.000 και 3.000.² Οι χριστιανοί της κωμόπολης κατά το 19ο αιώνα ήταν πολύ λιγότεροι. Αυξήθηκαν όταν άρχισαν να [συρρέουν κάτοικοι](#) από τα χωριά της [Μυτιλήνης](#) (Χάλικας, Στίψη, Γέρα κ.ά.), ιδιαίτερα μετά το μεγάλο σεισμό του 1867, που έπληξε το νησί.³ Περνούσαν στην απέναντι μικρασιατική ακτή για να εργαστούν είτε στα μεταλλεία της Μπάλιας είτε στη συλλογή σύκων, σταφίδας, βελανιδιών κ.λπ. και με τον καιρό εγκαταστάθηκαν μόνιμα. Στην κωμόπολη υπήρχαν και λίγοι Βούλγαροι (πριν από το 1914) οι οποίοι απασχολούνταν ως χτίστες, μαγαζάτορες κ.λπ. Ίσως υπήρχαν και κάποιοι –λίγοι πάντως– [μετανάστες](#) από τον [Πόντο](#) που ήρθαν για να δουλέψουν στα μεταλλεία.⁴ Οι ελληνορθόδοξοι κάτοικοι του οικισμού μιλούσαν την ελληνική –ένα ιδίωμα που έμοιαζε πολύ με αυτό της Μυτιλήνης λόγω καταγωγής–, όμως αρκετοί από αυτούς γνώριζαν και τουρκικά.

2. Διοικητική και εκκλησιαστική εξάρτηση – Θρησκεία – Εκπαίδευση

Το Φρενελί αποτελούσε έδρα [μουδουρλικιού](#) και υπαγόταν διοικητικά στο [καϊμακαμλίκι](#) Αδραμυττίου, το οποίο με τη σειρά του ανήκε στο [μουτεσαριφλίκι](#) του [Μπαλούκσερ](#) του [βιλαετίου](#) της [Προύσας](#).⁵ Ο οικισμός υπαγόταν εκκλησιαστικά στη [μητρόπολη Κυδωνιών](#) με έδρα το [Αϊβαλί \(Κυδωνίες\)](#).⁶ Η κωμόπολη διοικούνταν από ένα [μουχτάρη](#) υπεύθυνο για την ελληνορθόδοξη και έναν για τη μουσουλμανική κοινότητα. Καθένας από αυτούς είχε 5-6 συμβούλους. Ο μουχτάρης δεν άλλαζε σε ετήσια βάση αλλά κάθε 3 ή 4 χρόνια. Η εκλογή γινόταν στο σχολείο του οικισμού. Λειτουργούσε επίσης τριμελής εκκλησιαστική επιτροπή υπεύθυνη για τη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, η οποία εκλεγόταν κάθε δύο χρόνια. Αντίστοιχα υπήρχε και τριμελής σχολική επιτροπή, η οποία μάλιστα προσλάμβανε παιδονόμο για τον έλεγχο των παιδιών,

Φρενελί

ενώ ήταν υπεύθυνος και για τα φανάρια των δρόμων.

Η μοναδική εκκλησία του χωριού ήταν αφιερωμένη στον άγιο Γεώργιο. Χτίστηκε μάλλον στα μέσα του 19ου αιώνα και ήταν αρκετά ψηλή. Στο εσωτερικό της ήταν διακοσμημένη με τοιχογραφίες. Η εκκλησία διέθετε μεγάλη κτηματική περιουσία από δωρεές. Στο πανηγύρι του αγίου έρχονταν μουσικοί ακόμα και από τη Μυτιλήνη. Υπήρχε επίσης ένα διώροφο σχολείο που βρισκόταν στον Καινούργιο μαχαλά και στέγαζε αρρνεναγωγείο και παρθεναγωγείο. Το σχολείο χτίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα με δαπάνη του Α. Αμπατζή.⁷ Οι δάσκαλοι πληρώνονταν από την κοινότητα.

3. Στοιχεία οικιστικής δομής

Οι δρόμοι του χωριού ήταν πλατείς και στις γωνίες τους φωτιζόνταν από λάμπες. Οι χριστιανικοί και οι μουσουλμανικοί μαχαλάδες ήταν διακριτοί. Οι χριστιανικοί ήταν οι εξής: ο Αϊ-Γιώργης, ο Κούμπαχτσες και ο Γενί μαχαλάς προς το νεκροταφείο του οικισμού. Οι μουσουλμανικοί ήταν τα Χάνια, τα Τσακρίκινα, τα Ματζίρκα κ.ά. Υπήρχε επίσης ένας μαχαλάς τσιγγάνων, οι οποίοι κατασκεύαζαν άροτρα, τσάπες κ.λπ. Η πλειονότητα των σπιτιών του χωριού ήταν ενός ορόφου και διώροφα, υπήρχαν όμως ακόμη και σπίτια με τέσσερις ορόφους (αυτά των πλουσίων του χωριού).

4. Στοιχεία οικονομίας – Εγκατάσταση στην Ελλάδα

Το Φρενελί αποτελούσε εμπορικό κέντρο για τα γύρω χωριά της περιοχής, έτσι εκεί υπήρχαν πολλά και μεγάλα χάνια, τα οποία διέθεταν, εκτός από υπνοδωμάτια για τους ταξιδιώτες, μαγειρεία και καφενεία. Στο δρόμο προς το Αδραμύττιο είχε 6 τέτοια χάνια, ενώ υπήρχαν άλλα μικρότερα διασκορπισμένα στην ευρύτερη περιφέρεια. Οι ιδιοκτήτες των χανιών ήταν όλοι μουσουλμάνοι. Στο Φρενελί υπήρχαν αρκετά τζαμιά. Στην πλατεία της κωμόπολης βρισκόταν ένα μεγάλο λουτρό το οποίο επισκέπτονταν τόσο οι μουσουλμάνοι όσο και οι χριστιανοί του οικισμού. Το λουτρό ήταν κοινοτικό και η εκμετάλλευσή του έβγαине σε δημοπρασία σε ετήσια βάση.

Το Φρενελί ως εμπορικό κέντρο κάλυπτε τις ανάγκες χωριών που βρίσκονταν σε ακτίνα μέχρι και 25 χλμ. από αυτό. Γινόταν παζάρι εκεί κάθε Παρασκευή στην αγορά της κωμόπολης. Τα περισσότερα εμπορεύματα μεταφέρονταν από την Πέμπτη το βράδυ από την αγορά του Αδραμυττίου (λαχανικά, πράσα, ραπάνια, βούτυρο, αυγά, μέλι κ.λπ.). Οι έμποροι του οικισμού προμηθεύονταν τα εμπορεύματά τους από τις αγορές της [Σμύρνης](#) και της [Κωνσταντινούπολης](#) (ιδιαίτερα από την πρωτεύουσα προμηθεύονταν ωραία παστά). Τα εμπορεύματα μεταφέρονταν με βαπόρια στο λιμάνι του Άκτσαϊ και από εκεί μεταφέρονταν με κάρα στο Φρενελί. Τα φρούτα που παρήγαν οι αγρότες της κωμόπολης τα πουλούσαν οι ντόπιοι έμποροι στην Μπάλια και στο Μπαλούκεσερ, ενώ οι Γιουρούκοι των γύρω χωριών μετέφεραν και πουλούσαν στο Φρενελί μέλι, τυρί, βούτυρο κ.λπ. Επίσης υπήρχαν ξυλέμποροι που εκμεταλλεύονταν την ξυλεία των γύρω βουνών, την οποία μάλιστα εξήγαν. Οι γεωργοί του Φρενελί παρήγαν σταφίδα και σύκα (υπήρχαν ειδικά εργοστάσια επεξεργασίας τους), τα οποία εξάγονταν στο εξωτερικό. Στην κωμόπολη υπήρχαν μεγάλοι μπαχτσέδες (καθένας μέχρι και 80 στρέμματα) για την παραγωγή φρούτων. Σε κάθε μπαχτσέ υπήρχε και ένας κάλφας, ο οποίος προσλάμβανε εργάτες. Οι εργάτες αυτοί πληρώνονταν συνήθως μέχρι και με 50 [μετζίτια](#) ετησίως, ενώ τους παρεχόταν και φαγητό δωρεάν. Στην κωμόπολη παράγονταν βελανίδια, καρύδια και ελιές. Το μάζεμα της ελιάς απασχολούσε μεγάλο αριθμό εργατών. Μάλιστα μετά το πέρας των εργασιών γινόταν μεγάλο γλέντι με έξοδα του ιδιοκτήτη. Όταν τελείωνε το γλέντι, σχηματιζόταν μία πομπή: μπροστά ήταν οι μουσικοί, ακολουθούσαν οι αραμπάδες, πίσω τους ο κεχαγιάς (επιστάτης) του αφεντικού δεμένος με σκοινί και, τέλος, ακολουθούσαν οι ραβδιστάδες. Όλοι μαζί κατευθύνονταν στο γραφείο του αφεντικού, ο οποίος τους έδινε μπαξίσι για να λύσουν, να απελευθερώσουν τον κεχαγιά και έτσι τελείωνε το γλέντι.

Στο Φρενελί υπήρχαν πολλά γιδοπρόβατα και ως επί το πλείστον τα κοπάδια είχαν μουσουλμάνους ιδιοκτήτες. Γενικά στο Φρενελί τις μεγαλύτερες περιουσίες τις διέθεταν οι μουσουλμάνοι, ενώ οι χριστιανοί συνήθως αναγκάζονταν να εργάζονται στα κτήματα των πρώτων. Πολλά από τα κτήρια που στέγαζαν μαγαζιά Ελλήνων ανήκαν σε μουσουλμάνους. Τα καταστήματα που υπήρχαν ήταν τα εξής: 10 τσαγκάρικα, 20 φούρνοι, πολλά μπακάλικα, πολλά κρεοπωλεία, 11 ελαιοτριβεία με μηχανικό εξοπλισμό· όμως πριν κυκλοφορήσουν οι μηχανές για το άλεσμα της ελιάς, υπήρχαν 60 ελαιοτριβεία που κινούνταν με τη βοήθεια αλόγων.

Φρενελί

Μετά τη [Μικρασιατική Καταστροφή](#), οι χριστιανοί κάτοικοι του Φρενελί εγκαταστάθηκαν στην Καλαμάτα.

1. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Φυσική σύσταση της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος* (Αθήναι 1921), σελ. 272.
2. Για 600 ελληνορθόδοξες και 1.200 μουσουλμανικές οικογένειες γίνεται λόγος στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, φάκ. Μ 17. Σύμφωνα με στατιστική που δημοσιεύτηκε στις αρχές του 20ού αιώνα, το Φρενελί κατοικούταν από 2.000 ελληνορθόδοξους και 3.000 μουσουλμάνους βλ. *Ξενοφάνης 2* (1905), σελ. 476-477. Ο Κοντογιάννης αναφέρει ότι το Φρενελί είχε συνολικό πληθυσμό 8.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 3.000 ήταν ελληνορθόδοξοι βλ. Κοντογιάννης, Π., *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Φυσική σύσταση της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος* (Αθήναι 1921), σελ. 272. Η Σία Αναγνωστοπούλου στο βιβλίο της *Μικρά Ασία, 19ος αι. - 1919. Οι ελληνορθόδοξες κοινότητες: από το μιλλέτ των Ρωμιών στο ελληνικό έθνος* (Αθήνα 1997), πίνακες, δίνει τους αριθμούς των 4.527 Τούρκων και 1.950 Ελλήνων.
3. Κοντογιάννης, Π., *Η ελληνικότης των νομών Προύσης και Σμύρνης* (Αθήναι 1919), σελ. 175-176.
4. Αναγνωστοπούλου, Σ., *Μικρά Ασία, 19ος αι.-1919. Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες: από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος* (Αθήνα 1997), σελ. 223.
5. Το μunteσαρφλίκι του Μπαλούκεσερ κατά τα έτη πριν από τη Μικρασιατική Καταστροφή είχε ανεξαρτητοποιηθεί από το βαλνλικί της Προύσας και υπαγόταν απευθείας στο υπουργείο Εσωτερικών στην Κωνσταντινούπολη, όπως δηλαδή συνέβαινε και στην περίπτωση του μunteσαρφλικιού της Νικομήδειας.
6. Η μητρόπολη Κυδωνιών ιδρύθηκε στις 22 Απριλίου 1908 με απόσπαση εδαφών από τη μητρόπολη Εφέσου.
7. *Ξενοφάνης 2* (1905), σελ. 479.

Bibliography :

	Κοντογιάννης Π. , <i>Γεωγραφία της Μικράς Ασίας. Φυσική σύσταση της χώρας, πολιτική γεωγραφία, φυσικός πλούτος</i> , Αθήναι 1921
	Αναγνωστοπούλου Σ. , <i>Μικρά Ασία, 19ος αι.-1919. Οι Ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος</i> , Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
	Patriarcat Oecumenique , <i>Les atrocités Kémalistes dans les régions du Pont et dans le reste de l'Anatolie</i> , Constantinople 1922
	Κοντογιάννης Π. , <i>Η ελληνικότης των νομών Προύσης και Σμύρνης</i> , Αθήναι 1919

Glossary :

	βιλαέτι (βαλνλικί), το Η ανώτατη βαθμίδα της διοίκησης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία αφορούσε μεγάλες διοικητικές περιοχές. Οι μεγάλες επαρχίες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ονομάζονταν αρχικά εγιαλέτ. Η νέα διαίρεση του 1864 εισήγαγε τον όρο βιλαγιέτ (vilayet), κατά αντιστοιχία προς το γαλλικό διοικητικό όρο département, μικρότερης όμως έκτασης. Ο διοικητής του βιλαετιού ονομαζόταν βάλις και είχε εκτεταμένες δικαιοδοσίες.
	καϊμακαμλίκι, το

Φρενελί

Οθωμανική διοικητική μονάδα που αντικατέστησε τον καζά στην Ύστερη Οθωμανική περίοδο, μετά τη διοικητική μεταρρύθμιση του 1864.

 μετζίτι, το

Ελληνική απόδοση στην καθομιλουμένη του οθωμανικού νομίσματος meciđiye. Επρόκειτο για αργυρό νόμισμα ισοδύναμο με 20 kurus (γρόσια) και με το 1/5 της χρυσής οθωμανικής λίρας (1 λίρα = 100 kurus), που τέθηκε σε κυκλοφορία το 1844, επί βασιλείας Abdülmecid I, από τον οποίο έλαβε και την ονομασία του.

 μουδιρλίκι (μουδουρλίκι), το

Οθωμανική διοικητική μονάδα στην Ύστερη Οθωμανική περίοδο, υποδιαίρεση του καϊμακαμλικιού, με διοικητή το μουδέρη ή μουδούρη.

 μουτεσαριφλίκι, το

Οθωμανική διοικητική μονάδα μεσαίου μεγέθους που αντικατέστησε το σαντζάκι κατά την Ύστερη Οθωμανική περίοδο, μετά τη διοικητική μεταρρύθμιση του 1864.

 μουχτάρης, ο

Αιρετός κοινοτικός υπάλληλος, ο επικεφαλής της κοινότητας σε επίπεδο χωριού ή συνοικίας.

Sources

Αρχείο Προφορικής Παράδοσης Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών, φάκ. Μ 17.

Ξενοφάνης, *Σύγγραμμα περιοδικόν του Συλλόγου Μικρασιατών «Ανατολή»* 2 (1905), σελ. 476-77.

Οικουμενικόν Πατριαρχείον, *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού (1914-18)* (Κωνσταντινούπολις 1919).